

جایگاه اجتماعی زنان در قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران

میترا زهروندی^۱

چکیده

افراد حاکم بر جامعه و نوع تفکر آنان بر مردم یک سرزمین تاثیر بسیاری دارد و جایگاه اجتماعی زنان نیز از این امر مستثنی نیست. با وقوع پیروزی انقلاب اسلامی در ایران بسیاری از موانع ارتقاء جایگاه اجتماعی زنان برداشته شده و زنان مسلمان ایرانی می‌توانند مانند مردان در امور اجتماعی دخالت نموده و تاثیرگذار باشند. نویسنده این مقاله تلاش نموده است تا مقایسه‌ای بین جایگاه اجتماعی زنان، قبل و پس از انقلاب داشته باشد. از آنجای که در قرآن کریم زن و مرد دارای یک طینت و سرشت معرفی شده‌اند، در واقع مشاهده می‌شود که جایگاه اجتماعی زنان در قبل از انقلاب اسلامی در زمینه‌های مسائل سیاسی، فعالیت‌های اجتماعی، تحصیلات و غیره در پایین‌ترین سطح بوده و با شعارهای فریبنده مثل آزادی و تمدن، اصالت و ماهیت زن ایرانی را خدشه‌دار نموده بودند ولی با پیروزی انقلاب اسلامی حضور زنان در صحنه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و تحصیلات عالیه توانستند حس زیبا شناسی در امور خانواده و جامعه تقویت نموده و اثرات مثبتی از خود به جای گذارند. روش تحقیق در این نوشتار به شکل نقلی و روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای (دستی و رایانه) و روش پردازش اطلاعات تحقیق، توصیفی و تحلیلی است.

کلید واژه: اجتماع، انقلاب اسلامی، زن

^۱ - طلبه سطح ۲، حوزه علمیه مهدیه خنداب

مقدمه

بسیاری از اندیشمندان بر این باورند که جایگاه اجتماعی زنان دارای اهمیت بسیاری است و لازم است نقش و مرتبه‌ی زن را به درستی معرفی کنند. یکی از روش‌های معرفی این جایگاه روش مقایسه‌ای است، بنابراین نویسنده قصد دارد تا با استفاده از مستندات کافی به بررسی جایگاه زنان در قبل از پیروزی انقلاب و پس از آن بپردازد. به نظر می‌رسد، بسیاری از زنان قبل از انقلاب اسلامی ایران، جایگاه اجتماعی مناسبی نداشتند، البته این مسئله بدین معنی نیست که نقش آنان را در زمان خفقان حکومت پهلوی و پیروزی انقلاب اسلامی نادیده گرفت، بلکه باید اقرار نمود که زنان پا به پای مردان در مبارزات مختلف، از زمان مشروطه تا سال ۵۷ نقش‌آفرینی نموده‌اند، ولی در زمان حکومت پهلوی و حتی قبل از آن زنان از موقعیت اجتماعی بالایی در زمینه، تحصیلات، مشاغل، مسئولیت‌ها و ... برخوردار نبودند. از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی و پس از آن، در برهه‌های مختلف سیاسی و اجتماعی، شاهد حضور و در موارد بسیاری درخشش زنان بوده‌در این برهه از انقلاب اسلامی ضرورت دارد تا جایگاه اجتماعی زنان سرزمین ایران اسلامی بیش از پیش ارتقاء یابد.

پس از انقلاب اسلامی، زنان مسلمان و مومنه توانایی ایفای نقش‌های مهم در همه‌ی جایگاه‌ها و زمینه‌های مادی و معنوی را در پرتو راهنمایی‌های قرآن و سنت پیامبر و ائمه معصومین (سلام الله علیهم اجمعین) و هدایت‌های امام و رهبری، دارند. اهمیت و ضرورت این مسئله به حدی است که باید از هر فرصتی به جایگاه و نقش‌آفرینی زنان از جهت فکری و عملی و تغییر نگرش جامعه و تاثیرات مثبت بر جامعه که به نوعی جهاد در راه خدا و رسیدن انسان به کمال است، استفاده نمود. بنابراین هدف از نوشتار پیش رو، بررسی جایگاه و رسالت بانوان قبل و بعد از انقلاب اسلامی است. حال این سوال مطرح است جایگاه زنان در قبل از انقلاب اسلامی چگونه بوده است و پس از چه تغییراتی انجام شده است؟

در مورد جایگاه اجتماعی زنان در قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران تاکنون کتب و مقالات بسیاری به چاپ رسیده است که در اینجا به عنوان پیشینه تحقیق به برخی از این تالیفات اشاره می‌شود: مقاله‌ی «تغییرات جایگاه زنان قبل از انقلاب اسلامی و بعد از انقلاب اسلامی ایران بین سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۵۷)، نویسندگان: لیلا حاجی قهرمانی و همکاران، نشریه تغییرات اجتماعی، سال هفدهم، شماره ۶۵، ۱۳۹۹» و مقاله «نگاهی اجمالی به وضعیت اجتماعی زنان در ایران، معصومه سیف افجه‌ای، مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۴۰۰» و مقاله «مروری بر جایگاه

زنان قبل و بعد از انقلاب، کتایون مروتی، روزنامه جام جم، ۱۳۸۷» مزیت و نوآوری این تحقیق در این است که با توجه به جایگاه و منزلت زن در قرآن به مقایسه‌ی جایگاه اجتماعی زن قبل و پس از پیروزی انقلاب پرداخته شده است و همچنین برخی عوامل تضعیف این جایگاه در قبل از انقلاب و ارتقاء این جایگاه بعد از انقلاب اسلامی اشاره شده است.

۱- مفهوم شناسی

در این قسمت برای درک بهتر موضوع مقاله، مفهوم کلمات کلیدی به صورت لغوی و اصطلاحی بیان خواهند شد

۱-۱- مفهوم اجتماع

لغوی:

«اجتماع: گرد آمدن. تجمع. اجماع. فاهم آمدن. احتفال. انجمن شدن. فراهم آمدن. اتفاق کردن بر چیزی. قوی شدن: اجتماع الرجل. جوان گردیدن. سازگاری نمودن. عزم کردن. نزدیکی جسمی بجسم دیگریا چندین جسم را بهم اجتماع گویند»^۱

«واژه "Community" به معنای اجتماع از ریشه لاتین "Communis" (مشارکت عامه) گرفته شده است. در زبان فارسی اصطلاح اجتماع از زبان عربی اخذ شده و به معانی جماعت، انبوهی، اشتراک، وفاق عمومی و شباهت زیستی گروهی از جانوران یا گیاهان یک منطقه جغرافیایی با شرایط مساوی به کار رفته است»^۲

اصطلاحی:

«از منظر جامعه‌شناسی، اجتماع به گروهی از افراد اطلاق می‌شود که دارای پیوندهای قوی و بادوامی‌اند و نیز گاهی اوقات مکان جغرافیایی مشترکی دارند. همچنین اعضای آن در فعالیت‌های اجتماعی مشارکت منظمی دارند. افراد این گروه هویت‌یابی قوی با گروه دارند»^۳

^۱ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱، ص ۳۹۷

^۲ - آراسته‌خو، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی-اجتماعی، ص ۷۴.

^۳ - شارع‌پور، جامعه‌شناسی شهری، ص ۱۱

«زندگی دسته جمعی این نیست که گروهی از انسانها در کنار یکدیگر و در یک منطقه زیست کنند و از یک آب و هوا و یک نوع مواد غذایی استفاده نمایند. درختان یک باغ نیز در کنار یکدیگر زیست می کنند و از یک آب و هوا و یک نوع مواد غذایی استفاده می نمایند، همچنانکه آهوان یک گله نیز با هم می چرند و با هم می خرامند و با هم نقل مکان می کنند. اما نه درختان و نه آهوان هیچ کدام زندگی اجتماعی ندارند و جامعه تشکیل نمی دهند. زندگی انسان که اجتماعی است به معنی این است که (ماهیت اجتماعی) دارد: از طرفی نیازها، بهره ها و بر خورداریها، کارها و فعالیتها ماهیت اجتماعی دارد و جز با تقسیم کارها و تقسیم بهره ها و تقسیم رفع نیازمندیها در داخل یک سلسله سنن و نظامات میسر نیست، از طرف دیگر نوعی اندیشه ها، ایده ها، خلق و خویها بر عموم حکومت می کند که به آنها وحدت و یگانگی می بخشد، و به تعبیر دیگر، جامعه عبارت است از مجموعه ای از انسانها که در جبر یک سلسله نیازها و تحت نفوذ یک سلسله عقیده ها و ایده ها و آرمانها در یکدیگر ادغام شده و در یک زندگی مشترک غوطه ورنند»^۱

۱-۲- مفهوم انقلاب اسلامی

لغوی:

«انقلاب. برگشتن. بازگردیدن. برگردیدن و واژگون شدن و برگشتن از کاری و حالی. واگردیدن. تحول. بازگردانیدن. برگشتن از کاری. برگشتن»^۲

«دگرگون شدن. زیر و رو شدن. قیام گروهی برای واژگون کردن یک حکومت. ناآرامی، بی قراری، هیجان. شورش، عصیان. تبدیل صورتی به صورت دیگر (فلسفه)»^۳

اصطلاحی:

از نظر اسلام در آینده جامعه جهانی، روند رو به تکاملی را شاهد خواهیم بود که در آن مؤمنان حقیقی حاکمان زمین می گردند. بدیهی است که یکی از ابزار تحقق این آرمان، انقلابی است که بر اساس آرمانهای اسلامی شکل گرفته باشد. بر همین اساس شهید

^۱ - مطهری، جامعه و تاریخ، ص ۱۸ و ۱۹.

^۲ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۲، ص ۸۷۴.

^۳ - معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۳۸۹.

مطهری درباره انقلاب اسلامی در ایران چنین می‌گوید: «در ایران انقلابی رخ داده است که همه معادلات را به هم ریخته، حساب‌های به اصطلاح علمی و جامعه‌شناسانه را نقش بر آب کرده است. کسی باور نمی‌کرد که انقلابی رخ بدهد که خاستگاه آن مساجد باشد، در حالی که هیچ تشکیلاتی هم در میان مردم وجود نداشته باشد و مردم هیچ نوع تمرین حزبی و انقلابی هم نداشته باشند. به هر حال می‌بینیم که غربی‌ها هم این انقلاب را پدیده نوظهوری می‌دانند»^۱

انقلاب اسلامی راهی است که هدف آن، اسلام و ارزش‌های اسلامی می‌باشد و انقلاب و مبارزه، تنها برای برقراری ارزش‌های اسلامی انجام می‌گیرد. در این صورت انقلاب اسلامی متفاوت با اسلام انقلابی خواهد بود، زیرا در صورت اخیر، انقلاب و مبارزه هدف خواهد بود و نه وسیله، برخلاف صورت نخست که مبارزه و انقلاب، وسیله است نه هدف.^۲

۱-۳- مفهوم زن

لغوی:

زنان جمع کلمه زن است و زن در لغت نقیض مرد می‌باشد^۳؛ و همچنین انسان ماده و همسر نیز گفته می‌شود^۴. زن در لغت عربی به مؤنث از ریشه «أُنْث» در اصل به معنای نرمی است و از آن جا که در جنس زن نوعی نرمی و لطافت وجود دارد این واژه بر او اطلاق شده است»^۵

اصطلاحی:

«زَن، یک انسان بالغ ماده است. عموماً دختری را که دوران بلوغ و نوجوانی خود را تمام کرده‌است و به سنی که در اکثر فرهنگ‌ها و جوامع، معمولاً ۱۸ سالگی می‌باشد برسد را زن می‌گویند، اما این تعریف می‌تواند در هر فرهنگ، جامعه، تمدن یا قانون، متفاوت باشد. واژه دختر برای انسان نابالغ ماده و فرزند ماده و گاهی در زبان عامیانه برای زنان جوان به کار برده می‌شود.

^۱ - مطهری، مجموعه آثار، پیرامون انقلاب اسلامی، ج ۲۴، ص ۳۶۳

^۲ - همان، ص ۱۷۲

^۳ - دهخدا. لغت نامه دهخدا. ج ۹، ص ۹۲۸۵

^۴ - معین. فرهنگ معین. ج ۲، ص ۳۷۶

^۵ - مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱، ص ۱۵۶

مقام معظم رهبری معتقدند: «خانم تحصیل کرده و خوش فکر و بااستعداد و خوش قلم و خوش قریحه کم نداریم؛ امروز در کشور ما بحمدالله خیلی زیاد است. عرض کردم؛ هیچ وقت در تاریخ کشور ما این همه زن تحصیل کرده و فرزانه و برجسته ما نداشتیم؛ نه در محیطهای حوزوی، نه در محیطهای دانشگاهی. این همه نویسنده ی زن، این همه شاعر زن، این همه محقق زن، پژوهشگر زن، در رشته های مختلف نداشتیم؛ خوشبختانه امروز به برکت نظام اسلامی داریم. اینها به برکت اسلام است، به برکت جمهوری اسلامی است، به برکت همان نگاه روشن امام به مسئله ی زن است، هیچ وقت ما چنین وضعیتی را در کشورمان نداشتیم. باید خدا را شکر کنیم و از توفیقات او سپاسگزاری کنیم و از او افزایش این توفیق را بخواهیم و شکر این توفیق را بکنیم»^۱

ه) ارتقاء تاثیر گذاری زنان بر خانواده

پس از انقلاب اسلامی به علت رشد فکری، علمی و بصیرتی زنان به عنوان محور اصلی خانواده و به عنوان نیمی از افراد تاثیرگذار جامعه، تاثیرات بسیاری را در ارتقاء خانواده در زمینه های مختلف گذاشته است. بر اساس این نگرش حضور زنان در عرصه های مختلف فعالیت های اجتماعی در کنار توجه به خانواده و استحکام بخشیدن به آن موجب نشان دادن دستاوردهای انقلاب است. شایان ذکر است که خانواده اولین نهاد اجتماعی است که نقش مهمی در بهبود وضعیت جامعه دارد. مقام معظم رهبری حضرت آیت خامنه ای خانواده را سلول اصلی جامعه می داند و معتقدند: «اگر این سلول سالم باشد، بقیه جامعه نیز سالم خواهد بود»^۲ ایشان در ادامه می فرمایند: «پیشرفت جامعه اسلامی را بدون بهره مندی کشور از نهاد خانواده سالم، سرزنده و با نشاط، امکان پذیر نیست. بدیهی است، مشکل امروز جامعه غرب، نوع نگرش مسئولان به خانواده است که آن را به عنوان نهاد اصلی و مهم تلقی نمی کنند و زن را بصورت فردی جدا از خانواده می بینند. در جمهوری اسلامی ایران زن به عنوان محور آرامش خانواده مطرح است»^۳ در نگاه رهبر معظم انقلاب، «اگر نقش آرامش دهنده زن و نقش امنیت بخش مرد با یکدیگر هماهنگ باشد، محبت و علاقه بین آنها ایجاد خواهد شد»^۴

^۱ - مقام معظم رهبری، به مناسبت روز زن و میلاد حضرت زهرا (سلام الله علیها) ۹۳/۱/۳۰،

^۲ - سخنرانی مقام معظم رهبری در جمعی از زنان، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴

^۳ - همو

^۴ - همو

در سبک زندگی اسلامی زنان باید وظایف خود را با توجه به اهمیت و اولویتشان به خوبی انجام دهند و چنانچه برخی از امور غیر ضروری، مانع انجام وظیفه‌ی اصلی است، از آن صرف نظر کنند. آیه الله خامنه‌ای معتقدند: «بنده با انواع مشارکتهای اجتماعی موافقم؛ حالا چه از نوع اشتغال اقتصادی باشد، چه از نوع اشتغالات سیاسی و اجتماعی و فعالیت‌های خیرخواهانه و از این قبیل باشد؛ اینها هم خوب است. زنها نصف جامعه‌اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه‌ی اینگونه مسائل استفاده کنیم؛ منتها دو سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی را - که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است - تحت الشعاع قرار ندهد»^۱

^۱ - سخنرانی مقام معظم رهبری در جمعی از زنان، ۱۳۹۰/۱۰/۱۴

نتیجه‌گیری

در این مقاله که با عنوان «جایگاه اجتماعی زنان در قبل و بعد از انقلاب اسلامی ایران» است، نتایج ذیل حاصل گردیده است:

قبل از پیروزی انقلاب اسلامی به علت سیاست غلط حکومت‌های پادشاهی از زمان قاجار تا پهلوی، زنان از اکثر فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی به دور نگه‌داشته و معتقد بودند که انجام این امور از عهده‌ی آنان خارج است. در زمان پهلوی اول و دوم نیز به علت سلطه فرهنگ بیگانه و در نتیجه شکل‌گیری یک بافت اجتماعی خاص، هرگونه تحرک و فعالیت سیاسی از زنان سلب شده بود و بیشتر فعالیت زنان در جامعه برای پیشبرد اهداف شیطان‌ی حکومت پهلوی خلاصه می‌شد. یکی از مسائلی که در آن زمان آغاز شد، نفی ماهیت و اصالت زن ایرانی بود که از طرق مختلف و با انگیزه‌های مادی، زن را از فطرت و سرشت واقعی او جدا نمودند. در زمان رضا خان با استفاده از زور چادر را از سر زنان برداشتند و در زمان حکومت محمدرضا به وسیله‌ی تبلیغات، جشن‌ها و کلوپ‌ها عفت و حیا را به حراج گذاشتند. یکی دیگر از مشکلات زنان و دختران ایرانی باز ماندن از تحصیلات عالی بود، زیرا مکان‌های آموزشی مثل مدارس و دانشگاه، مکان مناسبی برای زنان و دختران مسلمان و مومن نبود.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی جایگاه اجتماعی زنان به صورت چشمگیری ارتقاء پیدا نمود و زنان ایرانی توانستند در زمینه مسائل سیاسی، فرهنگی، علم و هنر، تحقیق و مطالعه، تاثیرگذاری بر خانواده و جامعه، خود را به دیگران اثبات نمایند و بسیاری از فعالیت‌های اجتماعی با مشارکت آنان شکل گرفت. زنان نیز پا به پای مردان در مبارزات سالهای قبل از انقلاب و پس از انقلاب، حضوری چشمگیر داشتند. انقلاب اسلامی موجب زنده شدن بسیاری از فرصت‌های مادی و معنوی برای زنان جامعه شد، زیرا بانوان فهیم ایرانی دیگر می‌دانند شعارهای جذاب و فریبنده‌ی آزادی زنان که مبنی بر هرزه‌گی است، هیچ ارزشی ندارد. بصیرت‌افزایی و حرکت پر شتاب علمی و آموزشی زنان و مشارکت گسترده آن‌ها در عرصه‌های مختلف جامعه از دیگر تغییراتی بود که پس از انقلاب رخ داد. آمار پذیرفته شدگان دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه و دیگر مراکز آموزشی و شرکت در مسابقات و المپیادهای بزرگ علمی در سال‌های اخیر بیانگر رشد علمی بانوان در کشور است. به علت رشد فکری، علمی و بصیرتی زنان به عنوان محور اصلی خانواده، تاثیرات بسیاری در ارتقاء منزلت خانواده در زمینه‌های مختلف گذاشته شده است.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم

* سید رضی ، محمد بن حسین ، گردآورنده نهج البلاغه ، مترجم محمد دشتی ، انتشارات مشهور ، قم ، ۱۳۷۹ ش

۱. آراسته‌خو، محمد، نقد و نگرش بر فرهنگ اصطلاحات علمی اجتماعی، تهران، گستره، چاپ ۲، ۱۳۷۰ ش

۲. امام خمینی، سید روح الله، صحیفه نور، نشر آثار امام خمینی، چاپ بیست و دوم، ۱۳۹۲ ش

۳. بحرانی، عبدالله بن نورالله، عوالم العلوم و المعارف و الاحوال من الايات و الاخبار و الاقوال، انتشارات قم: موسسه الامام المهدی، ۱۳۱۴ ق

۴. پاینده، ابوالقاسم، (مترجم و گردآورنده)، نهج الفصاحه، مجموعه کلمات حضرت رسول اکرم(ص)، نشر جاویدان، ۱۳۷۶ ش

۵. پهلوی، محمدرضا، پاسخ به تاریخ، به کوشش شهریار ماکان، انتشارات شهرآب، ۱۳۷۱ ش

۶. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و درر الکلم، ناشر موسسه فرهنگی دارالحديث، ترجمه محسن موسوی، چاپ ۸، ۱۳۹۵ ش

۷. جعفری، محمد تقی، زیبایی و هنر از دیدگاه اسلام، موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، چاپ هفتم، ۱۳۹۰ ش

۸. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ش

۹. شارع‌پور، محمود، جامعه‌شناسی شهری، تهران، انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۹ ش

۱۰. شریعتی، علی، زن، تهران، انتشارات چاپخش، ۱۳۶ ش

۱۱. طوسی، محمد ابن حسن، تهذیب الأحکام، انتشارات دار الکتاب الاسلامیه، تهران، ۱۳۶۴ ش

۱۲. فیض کاشانی، الوافی، انتشارات کتابخانه امیر المومنین، اصفهان، ۱۴۰۶ ق

۱۳. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ناشر موسسه در راه حق وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۴ ش

۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، مترجم: محمد باقر کمره ای، چاپ سوم، تهران: اسوه، ۱۳۷۵ ش
۱۵. مصباح یزدی، محمد تقی، **حقوق و سیاست در قرآن**، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۳۷۷ ش
۱۶. مصطفوی، حسن، **التحقیق فی کلمات القرآن الکریم**، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۱ ش.
۱۷. مطهری، مرتضی، **مجموعه آثار**، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۸۷ ش
۱۸. مطهری، مرتضی، **جامعه و تاریخ**، انتشارات صدرا، چاپ ۱۸، ۱۳۷۲ ش
۱۹. مطهری، مرتضی، **مسئله حجاب**، انتشارات صدرا، چاپ دوازدهم، ۱۳۷۴ ش
۲۰. معین، محمد، **فرهنگ معین**، تدوین سید جعفر شهیدی، انتشارات امیر کبیر تهران، ۱۳۸۸ ش
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر، **تفسیر نمونه**، محقق: جمعی از نویسندگان، چاپ ده، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱ ش
- نشریات و پایگاه‌های اینترنتی**
۲۲. پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir>
۲۳. سایت ویکی پدیا، <https://fa.wikipedia.org>
۲۴. یاد ایام، ماهنامه اداره کل تبلیغات دولت، بهمن ۱۳۷۳
۲۵. مافی، فرزانه، **آشنایان ناآشنا**، دبیرخانه کنگره بررسی نقش زنان در دفاع و امنیت، ۱۳۷۶